

Research paper
Year (Vol.), ...-, Season, 2025

Polysemy of the Sensory Verb “Cheshidan” (to Taste) in Persian: A Cognitive and Corpus-based Analysis

Seyede Fateme Hashemi¹ | Belghis Rovshan²

¹ PhD Candidate of General Linguistics, Department of Linguistics and Foreign Languages, Faculty of Literature and Foreign Languages, Payame Noor University (PNU), Tehran, Iran. Email: f.hashemi2000@gmail.com

² Professor, Department of Linguistics and Foreign Languages, Faculty of Literature and Foreign Languages, Payame Noor University (PNU), Tehran, Iran. (Corresponding author) Email: bl_Rovshan@pnu.ac.ir

Article Info

Article type:

Research article

Article history:

Received: 25 June 2025

Accepted: 8 October 2025

Keywords:

Cognitive lexical semantics,
polysemy,
metaphorical extension,
sensory verbs,
Persian

ABSTRACT

The present descriptive-analytical study examines the polysemy of the Persian sensory verb *cheshidan* (to taste) to identify its prototypical and peripheral meanings as well as its semantic network in the framework of cognitive lexical semantics. A total of 600 instances containing *cheshidan* were collected from the *Persian Language Database*, the *Ganjoor* website, and some other online sources as well as various Persian dictionaries in order to determine its prototypical and peripheral meanings. Then, following Ibaratte-Antoñano (1999) and Sweetser (1990), the meanings were classified into 31 semantic categories. The findings revealed that the most frequent meanings were “to taste” (154 occurrences) and “to eat/drink” (112 occurrences), followed by “to experience” (104) and “to perceive” (74). Less frequent meanings located at the periphery of the semantic network, indicated notable metaphorical and semantic extensions. The results showed the presence of a broader semantic network for *cheshidan*, compared to other Persian sensory verbs, which was shaped not only by embodiment but also by Persian speakers’ cultural and literary experiences. Moreover, they confirmed that the semantic expansion of *cheshidan* in Persian is language-specific and considerably broader than the categories identified by Ibarretxe-Antuñano (1999).

Cite this article: Hashemi, S. F., & Rovshan, B. (2025). “Polysemy of the Sensory Verb “Cheshidan” (to Taste) in Persian: A Cognitive and Corpus-based Analysis”. *Journal of Linguistic Studies: Theory and Practice*, Year (Vol.), ...-.....

© The Author(s).

Publisher: University of Kurdistan.

DOI: [10.22034/jls.2025.144393.1291](https://doi.org/10.22034/jls.2025.144393.1291)

1. Introduction

Polysemy is one of the most intricate phenomena in the study of cognitive lexical semantics. In this framework, polysemy is viewed as the systematic organization of related meanings around a prototype, shaped by bodily experience, sensory perception, and socio-cultural context. Sensory verbs, such as “see”, “hear”, “smell”, “touch”, and “taste”, are of particular interest in cognitive lexical semantics due to their fundamental role in human perception and their capacity for metaphorical and abstract meaning extensions. Among these, the verb *cheshidan* (“to taste”) has been relatively underexplored in Persian despite its broad range of frequencies in poetic, colloquial, and literary contexts.

The present descriptive-analytical study investigates the polysemy of the Persian sensory verb *cheshidan* based on the cognitive models proposed by Ibarretxe-Antuñano (1999) and Sweetser (1990). Since earlier studies like Afrashi and Samet Jokandan (2014); Ghaderi, Yousefi Rad, Asrashi, and Rovshan (2019); Eshaqi and Rovshan (2023) have explored the polysemy of other Persian sensory verbs, including *didan* (to see), *shenidan* (to hear) and *bu'idan* (to smell), and the analysis of *lams kardan* (to touch) has been recently finished by one of the authors, this study aims to fill the gap regarding *cheshidan*, shedding light on how its meanings extend from sensory perception to abstract, emotional, and cognitive domains. The theoretical foundation also draws upon Lakoff's (1987) radial category model and Taylor's (1995) semantic chains, emphasizing the prototypical structure of meaning extension.

2. A brief note of previous works

This study reviews a selection of international and domestic research on the polysemy of sensory verbs from a cognitive linguistic perspective in order to provide a broad overview of previous findings and methodological approaches. Such a review not only establishes a solid foundation for the present research but also clarifies the scientific significance of polysemy in the domain of cognitive lexical semantics.

Cross-linguistic studies, such as those by Moiseeva (2013), San Roque et al. (2018), Prous (2020), and Ibrahim and Almajir (2022) have demonstrated that sensory verbs develop multiple meanings through processes such as grammaticalization, metaphorical and metonymic extensions, and semantic convergence. These works emphasize that polysemy is both language-specific and culturally embedded, while at the same time exhibiting universal patterns of semantic extension across languages. More recent research (e.g., Ibrahim & Almajir, 2022; Martínez et al., 2024) highlight the role of conceptual metaphor and multimodal interaction in the semantic expansion of verbs of vision and touch.

In Persian, several studies (Fayyazi, 2009; Afrashi & Samet Jokandan, 2014; Afrashi & Asgari, 2017; Ghaderi, Yousefi Rad, Afrashi & Rovshan, 2019; Azimi & Afrashi, 2020; Eshaqi & Rovshan, 2023) have addressed the polysemy of sensory verbs such as *didan* (to see), *shenidan* (to hear), and *boo'idan* (to smell), drawing on frameworks proposed by Sweetser (1990) and Ibarretxe-Antuñano (1999). Their findings reveal that the semantic networks of these verbs are shaped by embodied

experiences and metaphorical mappings from physical to cognitive and social domains. However, despite the wide coverage of sensory verbs in Persian, the verb *cheshidan* has not been systematically examined within these frameworks. The present study, therefore, aims to fill this gap by providing a cognitive and corpus-based analysis of this verb.

3. Theoretical framework

In cognitive lexical semantics, polysemy is viewed as a fundamental mechanism of semantic categorization. Related senses of a word are organized around a central or prototypical meaning, and peripheral meanings radiate from this core in a radial or network-like structure (Rosch, 1973; Lakoff, 1987). According to Lakoff, lexical units function as conceptual categories structured by Idealized Cognitive Models (ICMs), and polysemy arises because words are linked not to a single concept but to a network of interrelated ones. Within this framework, a central or “prototype” meaning typically anchors the semantic network, while metaphor and metonymy act as the main cognitive processes driving semantic extensions (Lakoff, 1987; Evans & Green, 2006).

Croft and Cruse (2004) emphasize that polysemy reflects systematic variation in how a lexical item is interpreted across contexts. Semantic extension results from the activation of different portions of a word’s potential meaning, leading to the establishment of distinct but related senses. These processes are neither random nor arbitrary but are motivated by embodied experience, conceptualization, and cultural models (Ibarretxe-Antuñano, 1999, 2008). Thus, sensory verbs — such as those for vision, hearing, smelling, touching, and tasting — develop polysemous meanings that go beyond physical perception to cover abstract domains like knowledge, judgment, or experience (Sweetser, 1990; Ibarretxe-Antuñano, 1999).

Two major models have shaped the study of polysemy in cognitive lexical semantics: Lakoff’s (1987) radial categories and Taylor’s (1995) semantic chains. Both models explain how related senses cluster within a semantic category, though the radial model emphasizes prototypical structure while the chain model builds on Wittgenstein’s notion of “family resemblance.” Together, these models highlight the systematicity of polysemous networks and show how peripheral meanings emerge from embodied cognition, metaphorical mapping, and cultural context.

4. Research methodology

This research adopts a qualitative, descriptive-analytical approach grounded in cognitive lexical semantic approach. As research sample, a dataset of 600 authentic instances of the verb *cheshidan* was compiled from multiple reliable sources, including the *Persian Language Database*, online literary repositories such as *Ganjoor*, and three Persian dictionaries including *Farhang-e Bozorg-e Sokhan* (Sokhan Comprehensive Dictionary) (8 Vols., Anvari: 2002), *Loghatnameh-ye Dehkhoda* (Dehkhoda Dictionary) (16 Vols., Dehkhoda:1998) and *Farhang-e Mo'in* (Mo'in Dictionary), (2 Vols., Mo'in: 2002). In addition to dictionary definitions, Persian poetry and prose, newspapers, and the authors' linguistic intuition were used to ensure a comprehensive data pool.

Using the theoretical views of Ibarretxe-Antuñano (1999) and Sweetser (1990), the collected instances were classified into distinct semantic categories. Each occurrence was analyzed based on contextual usage, metaphorical extension, and co-occurring linguistic elements. Ultimately, 36 meaning types were identified and grouped into 31 major semantic categories, covering both core and peripheral senses of *cheshidan*. At last the semantic network of the verb was drawn.

5. Findings and conclusion

The results show that *cheshidan* possesses a complex and extensive semantic network that goes far beyond its primary meaning of “tasting with the tongue.” While the most frequent usage (154 occurrences) related to its prototypical sense “to taste” followed by *khordan/nooshidan* “to eat/drink” (112 occurrences). Other prominent meanings included *ehsas kardan* “to feel” (104 cases), *fahmidan* “to understand” (74 cases), and *tajrobeh kardan* “to experience” (in various contexts such as hardship, emotion, or spiritual moments). Less frequent but significant senses included *shenidan* “to hear”, *didan* “to see”, *boo'idan* “to smell”, *tahamol kardan* “endure”, *be dast avardan* “to gain”, *kashf kardan* “to discover”, *boosidan* “to kiss”, *bahreh bordan* “to benefit”, *lazzat bordan* “to enjoy”, *ashna shodan* “become familiar”, *adat kardan* “taking up a habit”, and even *tavarrogh kardan* “to skim a text”.

The semantic network was visualized through a radial category diagram, with the core sense at the center and metaphorical or culturally extended meanings radiating outward. The frequency of each sense was found to correlate with its semantic proximity to the prototype: meanings closer to the sensory act of tasting were more frequent, while more abstract and metaphorical meanings appeared at the periphery and were less frequent.

Interestingly, the verb *cheshidan* in Persian has metaphorically extended to express experiences in all five sensory modalities as well as cognitive, affective, and evaluative domains. For example, in some poetic contexts, it refers to “seeing the light” or “feeling warmth,” thereby encroaching on the domains of sight and touch. It also appears in expressions denoting familiarity, acceptance, pleasure, and suffering, highlighting its flexibility and cultural embeddedness.

The findings suggest that *cheshidan* in Persian constitutes one of the richest and most polysemous sensory verbs. In contrast to Ibarretxe-Antuñano’s (1999) limited categorization of *to taste* in other languages (e.g., “to experience,” “to feel,” and “to understand”), the Persian verb displays a broader semantic scope that includes both concrete sensory experiences and highly abstract concepts.

This expansion is not arbitrary but rather motivated by embodied experiences and cultural patterns, especially within Persian literature and idiomatic language. The presence of metaphor and metonymy — key mechanisms in cognitive semantics — plays a crucial role in the semantic extension of *cheshidan*. Moreover, the study showed that context and co-textual elements significantly influenced the meaning construction: in many cases, specific collocations (e.g., “taste of love,” “taste of sorrow,” “taste of justice”) triggered particular metaphorical interpretations.

Compared with other Persian sensory verbs previously studied by Afrashi & Samet Jokandan, 2014; Afrashi & Asgari, 2017; Ghaderi, Yousefi Rad, Afrashi & Rovshan, 2019; Azimi & Afrashi, 2020;

Eshaqi & Rovshan, 2023, *cheshidan* shows greater diversity in both usage and semantic extension. While *didan* and *shenidan* predominantly extended into cognitive and communicative functions, *cheshidan* uniquely branched into evaluative, aesthetic, spiritual, and experiential realms, often associated with Persian poetic tradition and mysticism.

The study thus supports the hypothesis that polysemy is a language-specific phenomenon shaped by embodiment and cultural experience. It demonstrates that the semantic potential of sensory verbs like *cheshidan* is activated differently across languages and cultures, reinforcing the cognitive linguistic view of meaning as dynamic, usage-based, and culturally embedded.

دوره ۴، شماره ۴، شماره پیاپی ...، فصل ۱۴۰۴، ص ...-...

چندمعنایی فعل حسی «چشیدن» در زبان فارسی: تحلیلی شناختی و پیکره‌ای

سیده فاطمه هاشمی^۱، بلقیس روشن^۲

۱. دانشجوی دکتری زبان‌شناسی همگانی، گروه زبان‌شناسی و زبان‌های خارجی، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. رایانامه: f.hashemi2000@gmail.com
۲. (نویسنده مسئول)، استاد، گروه زبان‌شناسی و زبان‌های خارجی، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. رایانامه: bl_Rovshan@pnu.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ وصول:

۴ تیر ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش:

۱۶ مهر ۱۴۰۴

واژه‌های کلیدی:

معناشناسی واژگانی شناختی،
چندمعنایی،
بسط استعاری،
افعال حسی،
زبان فارسی

پژوهش توصیفی-تحلیلی حاضر به تحلیل چندمعنایی فعل حسی «چشیدن» در زبان فارسی می‌پردازد تا در چارچوب معناشناسی واژگانی شناختی معانی اصلی و حاشیه‌ای آن را مشخص کند و شبکه معنایی آن را به تصویر بکشد. داده‌های پژوهش شامل ۶۰۰ نمونه زبانی از فعل «چشیدن» است که از منابعی همچون پایگاه دادگان زبان فارسی، وبگاه گنجور و چند فرهنگ لغت فارسی گردآوری و معانی حاصل براساس الگوهای ایبارته-آنتونانو (۱۹۹۹) و سویستر (۱۹۹۰) در ۳۱ طبقه معنایی سازمان‌دهی شدند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که بیش‌ترین فراوانی مربوط به معانی «چشیدن» با ۱۵۴ و «خوردن / نوشیدن» با ۱۱۲ مورد است و پس از آن معانی «تجربه کردن» و «درک کردن»، به ترتیب با ۱۰۴ و ۷۴ نمونه، جایگاه بعدی را دارند. معانی دیگری با بسامد کم‌تر در حاشیه شبکه معنایی بیان‌گر بسط معنایی و استعاری چشم‌گیر این فعل بوده‌اند. نتایج پژوهش نشان‌دهنده شبکه معنایی گسترده‌تری از معانی فعل «چشیدن» نسبت به دیگر افعال حسی اصلی فارسی بودند؛ شکل‌گیری این معانی نه تنها مبتنی بر بدن‌مندی است، بلکه تحت‌تأثیر فرهنگ و ادب جامعه فارسی‌زبان نیز قرار دارد. علاوه بر این، مشخص شد که بسط معنایی فعل «چشیدن» در زبان فارسی زبان-ویژه و گسترده‌تر از مواردی است که ایبارته-آنتونانو (۱۹۹۹) بدان‌ها اشاره کرده است.

استاد: هاشمی، سیده فاطمه؛ روشن، بلقیس (۱۴۰۴). «چندمعنایی فعل حسی «چشیدن» در زبان فارسی: تحلیلی شناختی و پیکره‌ای». پژوهش‌های زبان‌شناسی: نظریه و کاربرد، دوره (شماره) ...-....

ناشر: دانشگاه کردستان

حق مؤلف: نویسندگان

DOI: [10.22034/jls.2025.144393.1291](https://doi.org/10.22034/jls.2025.144393.1291)

۱. مقدمه

زبان‌شناسی شناختی ریشه در علوم شناختی نوین دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰م، به‌ویژه مباحث مربوط به مقوله‌بندی^۱ ذهن و روان‌شناسی گشتالت^۲، دارد (اونز^۳ و گرین^۴، ۲۰۰۶: ۳). تأکید اصلی در این رویکرد بر نقش معنا و نحوه تعامل زبان و ذهن در فرایند مفهوم‌سازی مبتنی بر تجربیات انسانی است؛ بر همین اساس، چندمعنایی^۵ نیز به‌عنوان یکی از پدیده‌های مهم زبانی در این رویکرد مورد توجه قرار می‌گیرد و در چارچوب معناشناسی واژگانی شناختی^۶، چگونگی شکل‌گیری معانی متنوع یک واحد واژگانی و نحوه دسته‌بندی آن‌ها به‌صورت نظام‌مند بررسی می‌شود. بر اساس این رویکرد، مفهوم چندمعنایی به معانی متعدد یک واحد واژگانی اطلاق می‌شود که میان آن‌ها رابطه‌ای نظام‌مند وجود دارد و همین رابطه نظام‌مند عاملی است که آن را از هم‌نامی^۷ متمایز می‌سازد (گریز^۸، ۲۰۱۵). تیلور^۹ (۱۹۹۵: ۹۹) چندمعنایی را ارتباط بین دو یا چند معنا با یک صورت زبانی می‌داند و از دیدگاه جانسون^{۱۰} (۱۹۸۷)، چندمعنایی شامل بسط معنای اصلی یک کلمه، معنای پیش‌نمونه‌ای^{۱۱}، به سایر معانی مرتبط با استفاده از ابزارهای تخیل بشر، همچون استعاره^{۱۲} و مجاز^{۱۳}، است که در دیدگاه عینیت‌گرایانه جایی برای آن‌ها وجود ندارد. به‌عقیده لیکاف^{۱۴} (۱۹۸۷)، معانی مختلف یک واحد واژگانی ساختار پیچیده‌ای دارند و می‌توان آن‌ها را براساس مقوله‌بندی شناختی سازماندهی و تحلیل کرد. در معناشناسی واژگانی شناختی، از ابزارهای متعددی برای توصیف و تبیین روابط معنایی بین معانی مختلف واژه‌های چندمعنا استفاده می‌شود که از میان آن‌ها می‌توان به استعاره، مجاز و مفاهیمی همچون مقولات شعاعی^{۱۵} و زنجیره‌های معنایی^{۱۶} اشاره کرد.

یکی از حوزه‌های بررسی چندمعنایی، مطالعه چندمعنایی در افعال حسی^{۱۷}، مانند «دیدن، شنیدن، چشیدن، بوئیدن و لمس کردن» است. این افعال در همه زبان‌ها مهم‌ترین ابزار برای بازنمایی حواس مختلف به‌شمار می‌آیند (ایباراته-آنتونانو^{۱۸}، ۱۹۹۹). در واقع، انسان از طریق حواس خود به درک و

¹ categorization

² Gestalt psychology

³ V. Evans

⁴ M. Green

⁵ polysemy

⁶ cognitive lexical semantics

⁷ homonymy

⁸ S. Gries

⁹ J. R. Taylor

¹⁰ M. Johnson

¹¹ prototypical meaning

¹² metaphor

¹³ metonymy

¹⁴ G. Lakoff

¹⁵ radial categories

¹⁶ semantic chains

¹⁷ sensory verbs

¹⁸ I. Ibarretxe-Antuñano

دریافت جهان پیرامون می‌پردازد و با استفاده از این افعال، تجربیات فیزیکی خود را در زبان منعکس می‌سازد و در مراحل بعد، همین تجربیات به موارد انتزاعی و غیر ملموس نیز تعمیم می‌یابند. در اینجا است که او از طریق بسط استعاری^۱ و با کمک افعال حسی، تجربیات انتزاعی خود را به شیوه‌ای ملموس بیان می‌دارد. بدین ترتیب، می‌توان گفت که فرد بین آنچه از طریق حواس خود از جهان پیرامون دریافت می‌کند و آنچه که به‌طور انتزاعی در ذهن دارد، رابطه‌ای استعاری برقرار می‌سازد و از این طریق، با کمک تعداد معدودی از افعال حسی، به بازنمایی تعداد بی‌شماری از مفاهیم انتزاعی می‌پردازد. با توجه به همین موضوع، ایبارته-آنتونانو (۱۹۹۹) موضوع بدن‌مندی^۲ را در ارتباط با معانی افعال حسی مطرح نموده و آن را عامل گسترش معنایی این افعال می‌داند.

ونهورف^۳ (۲۰۰۸) چندمعنایی واحدهای واژگانی را پدیده‌ای جهانی می‌داند که منحصر به یک خانوادهٔ زبانی و دورهٔ تاریخی خاص نیست؛ به عقیدهٔ وی، یکی از بارزترین ویژگی‌های الگوهای واژگانی افعال حسی، وجود میزان قابل‌توجهی از چندمعنایی با توجه به وجوه حسی موجود در بسیاری از زبان‌هاست. افعال حسی نه تنها معانی مربوط به درک و دریافت فیزیکی هر وجه حسی (بینایی، شنوایی، لمس، بویایی و چشایی) را منتقل می‌کنند، بلکه از آن‌ها برای بیان معانی دیگری نیز استفاده می‌کنند (ایبارته-آنتونانو، ۱۹۹۹).

در بررسی چندمعنایی افعال حسی، ایبارته-آنتونانو (۱۹۹۹) چندمعنایی افعال حسی از جمله *taste* (چشیدن) را در زبان‌های مختلف بررسی کرده و نشان داده است که این معانی پیرامون یک معنای پیش‌نمونه‌ای سازمان می‌یابند. وی به بسط‌های استعاری و معنایی^۴ این فعل، مانند «تجربه کردن» و «لذت بردن»، اشاره می‌کند و بر نقش بافت فرهنگی در شکل‌گیری معانی حاشیه‌ای^۵ تأکید دارد. الگوی پیشنهادی او، پشتوانهٔ نظری مناسبی برای تحلیل بسط معنایی فعل «چشیدن» در زبان فارسی فراهم می‌آورد.

با توجه به آنچه گفته شد، در پژوهش توصیفی-تحلیلی حاضر تلاش می‌شود تا چندمعنایی فعل حسی «چشیدن»، به عنوان یکی از افعال حسی اصلی در زبان فارسی، با بررسی ۶۰۰ نمونهٔ زبانی که با استفاده از روش نمونه‌گیری هدف‌مند و از طریق بررسی متون فارسی کلاسیک و معاصر، مراجعه به برخی فرهنگ لغت‌های فارسی و منابع برخط معتبر (مانند پایگاه دادگان زبان فارسی^۶ و وبگاه گنجور^۷) گردآوری شده‌اند، بر مبنای الگوی ایبارته-آنتونانو (۱۹۹۹) و سویتسر^۸ (۱۹۹۰) تجزیه و تحلیل شود و

¹ metaphorical extension

² embodiment

³ M. Vanhove

⁴ semantic extensions

⁵ peripheral meanings

⁶ <http://pldb.ihecs.ac.ir/>

⁷ <https://ganjoor.net/>

⁸ E. Sweetser

چگونگی بسط معنایی و ظهور معانی حاشیه‌ای و شبکه معنایی^۱ آن مشخص گردد. علاوه بر این، نشان داده می‌شود که تحلیل چندمعنایی این فعل چه طیفی از طبقه‌بندی معنایی را به دست می‌دهد و معانی مختلف آن در داده‌های مورد بررسی از چه بسامدی برخوردارند.

۲. پیشینه پژوهش

در این بخش، به بررسی برخی از پژوهش‌های خارجی و داخلی صورت گرفته در زمینه چندمعنایی افعال حسی از منظر شناختی می‌پردازیم تا چشم‌اندازی کلی از دستاوردها، روش‌ها و نتایج پژوهش‌های پیشین ارائه شود و ضمن ایجاد مبنایی مستحکم برای پژوهش حاضر، جایگاه علمی این موضوع در حوزه معناشناسی واژگانی شناختی بهتر تبیین گردد.

موسیووا^۲ (۲۰۱۳) به بررسی چندمعنایی افعال حسی در زبان‌های فرانسوی، ایتالیایی و اسپانیایی پرداخته و نشان داده است که با وجود شباهت کلی در مفهوم ادراکی، ساختار معنایی این افعال در هر زبان به صورت متفاوتی تکامل یافته است. این تفاوت ناشی از مسیرهای بی‌معناسازی دستوری^۳، چندمعنایی هم‌گرا^۴ و بسط استعاری افعال حسی است که بازتاب‌دهنده ویژگی‌های معنایی خاص هر زبان است.

جنزیگرز^۵، وندرشرین^۶ و اینهیلز^۷ (۲۰۱۵) فعل ادراکی^۸ اسپانیایی *sentir* (احساس کردن) را به عنوان نمونه‌ای از افعال حسی چندمعنا بررسی نموده‌اند. این مطالعه با تکیه بر داده‌های پیکره‌ای و روش‌شناسی کمی و کیفی توانسته است دو خوشه معنایی^۹ اصلی را برای این فعل شناسایی کند که به ترتیب با کاربردهای بازتابی، یعنی بیان تجربیات درونی و ذهنی، و کاربردهای غیربازتابی برای ادراک بیرونی و مستقیم، مرتبط هستند. درون این خوشه‌ها نیز زیرخوشه‌هایی متمایز از معانی فیزیکی، شناختی و عاطفی مشاهده شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که چندمعنایی این فعل ساختاری نظام‌مند دارد و تمایز معنایی آن با ویژگی‌های صرفی-نحوی مرتبط است.

سن روک^{۱۰}، کندریک^{۱۱}، نورکلیف^{۱۲} و مجید^{۱۳} (۲۰۱۸) به بررسی معانی چندگانه افعال حسی «دیدن» و «شنیدن» در مکالمات روزمره سیزده زبان مختلف پرداختند. آن‌ها نشان دادند که این افعال

^۱ semantic network

^۲ S. A. Moiseeva

^۳ grammatical desemantization

^۴ syncretic polysemy

^۵ M. Jansegers

^۶ C. Vanderschuuren

^۷ R. Enghels

^۸ perception verb

^۹ semantic clusters

^{۱۰} L. San Roque

^{۱۱} K. H. Kendrick

^{۱۲} E. Norcliffe

^{۱۳} A. Majid

در بافت طبیعی تعاملات گفتاری غیررسمی، علاوه بر معنای ادراکی اولیه، شواهدی مبنی بر دو بسط معنایی پرکاربرد افعال حسی، یعنی بسط معنایی از ادراک به شناخت و از شنیدن به ارتباط زبانی، را نشان می‌دهند. همچنین، کاربردهایی مانند نقش این افعال به عنوان نشان‌گرهای گفتار نیز مشاهده شد که پیش از این کمتر بدان توجه شده بود. یافته‌های این پژوهش بر اهمیت مطالعه داده‌های گفتاری طبیعی در تحلیل معناشناختی تأکید می‌کند و نشان می‌دهد که شباهت‌های معنایی این افعال، علاوه بر مبانی شناختی، از نیازهای همگانی برای تعاملات اجتماعی نیز سرچشمه می‌گیرند.

پروس^۱ (۲۰۲۰) نیز چندمعنایی فعل ادراکی *tundma* (احساس کردن) را در زبان استونیایی در دو مرحله بررسی کرد. در مرحله نخست، مشخص شد که معنای شناختی این فعل منسجم‌ترین و متمایزترین گروه معنایی را تشکیل می‌دهند. در مرحله دوم، با به کارگیری آزمون ارزیابی ویژگی‌های مفهومی، مشخص گردید که معنای مرتبط با شناخت این فعل بازتاب‌دهنده ویژگی‌های معنای فیزیکی آن نیستند و تمایز آشکاری با افعال شناختی دیگر مانند *teadma* (دانستن) و *aru saama* (فهمیدن) ندارند. این یافته‌ها نشان داده‌اند که *tundma* فعلی است که به صورت هم‌زمان ابعاد حسی و شناختی را دربرمی‌گیرد و برای بیان ادراک کلی به کار می‌رود.

ابراهیم^۲ و المجیر^۳ (۲۰۲۲) به تحلیل نظام‌مند بسط معنایی فعل «دیدن» در زبان هوسا^۴ پرداختند. این مطالعه با تکیه بر چارچوب نظری استعاره مفهومی^۵ لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) و مدل چندمعنایی مفهومی ایباراته-آنتونانو (۱۹۹۹) نشان داد که این افعال از طریق فرایندهایی هم‌چون استعاره، مجاز و بسط معنایی قابل درجه‌بندی، به حوزه‌های ذهنی و اجتماعی راه می‌یابند. همچنین، افعال ناظر بر دیدن در زبان هوسا از طریق استعاره‌های مفهومی به حوزه‌های معنایی شناختی و اجتماعی، مانند «اندیشیدن»، «درک کردن»، «مراقبت»، «مشاوره»، «جستجو» و «ملاقات»، بسط یافته‌اند. این بسط‌ها اغلب در ترکیب با عناصر معنایی دیگر شکل می‌گیرند و بیان‌گر ارتباط میان ادراک حسی، به‌ویژه حس بینایی، و فرایندهای شناختی‌اند.

مارتینز^۶، کارین^۷ و مانزانارس^۸ (۲۰۲۴) با رویکردی چندوجهی به بررسی چندمعنایی فعل حسی *touch* (لمس کردن) پرداخته و هم‌زمانی گفتار و حرکات بدنی در هنگام استفاده از معنای فیزیکی و عاطفی این فعل را بررسی نموده‌اند. در این پژوهش نشان داده شد که در معنای فیزیکی این فعل، گویش‌وران بیش‌تر از اشاره و یا تماس با اشیاء یا افراد استفاده می‌کنند، درحالی‌که در معنای عاطفی،

¹ M. Proos

² B. U. Ibrahim

³ T. S. Almajir

⁴ Hausa

⁵ conceptual metaphor

⁶ I. B. Martínez

⁷ D. A. Carrión

⁸ J. V. Manzanares

اغلب بدن خود، به‌ویژه قفسه سینه، را لمس می‌کنند که نشان‌دهنده استعاره مفهومی «قلب ظرف احساسات است» است. همچنین، معنای فیزیکی با تنوعی از ضمائر شخصی و معنای عاطفی غالباً با ضمیر «me» و تقویت‌کننده‌هایی از نوع قید همراه می‌شود. این یافته‌ها نشان می‌دهند که گویش‌وران از اطلاعات چندوجهی گفتار و بدن برای رمزگذاری و تمایز معانی چندگانه افعال حسی و ادراکی بهره می‌برند.

در حوزه مطالعات داخلی، فیاضی (۱۳۸۸) نیز چندمعنایی در زبان فارسی را از منظر معناشناسی شناختی و با تکیه بر نظریه قالب‌های معنایی فیلمور بررسی کرده است. وی نقش استعاره را در بسط معنایی واژگان محوری دانسته و نشان داده است که استفاده استعاری از افعال حسی، حاصل پیوند نظام‌مند میان حوزه ادراک جسمی و ذهنی است. شایان ذکر است که پژوهش وی فاقد تحلیل پیکره‌ای بوده و به‌طور جامع به بررسی افعال حسی، از جمله «چشیدن» و «لمس کردن»، نپرداخته است.

افراشی و صامت‌چوکنندان (۱۳۹۳) با تأکید بر چندمعنایی نظام‌مند در معناشناسی (واژگانی) شناختی، نشان داده‌اند که تبیین معانی مختلف واژه‌ها در این رویکرد بر پایه شواهد بین‌زبانی و تاریخی صورت می‌گیرد. ایشان پس از معرفی چندمعنایی نظام‌مند در تقابل با دیدگاه ساخت‌گرا، نمونه‌هایی از زبان فارسی شامل افعال حسی و اندام‌واژه‌ها ارائه نموده و فعل حسی «شنیدن» را با بهره‌گیری از الگوی ایباراته-آنتونانو (۱۹۹۹) و سویتسر (۱۹۹۰) تحلیل نموده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که الگوی تیلور (۱۹۹۵)، که مبتنی بر مفهوم معنای پیش‌نمونه و زنجیره‌های معنایی در حوزه مقولات چندمعنایی است، در تحلیل معنایی افعال حسی در زبان فارسی از کارآمدی لازم برخوردار است. این مطالعه همچنین کاربرد استعاری افعال حسی در متون ادبی را عاملی مهم در سبک‌شناسی این متون می‌داند.

افراشی و عسگری (۱۳۹۶) به بررسی نظام‌مند چندمعنایی فعل «دیدن» در زبان فارسی پرداخته‌اند. این پژوهش با تکیه بر الگوهای نظری ایباراته-آنتونانو (۱۹۹۹) و سویتسر (۱۹۹۰)، معانی مختلف این فعل را در ۱۲ طبقه معنایی شناسایی و تحلیل کرده است. نتایج نشان می‌دهد که معانی مختلف فعل «دیدن» حول یک معنای پیش‌نمونه‌ای (نگاه کردن) سازمان یافته‌اند و بسامد هر معنا با میزان شباهت آن به این معنا رابطه دارد. یافته‌های این پژوهش بیان‌گر آن است که معنای‌ای که از نظر معنایی به پیش‌نمونه نزدیک‌ترند، در داده‌های پیکره‌ای نیز از بسامد بالاتری برخوردارند، درحالی‌که معانی دورتر از آن، مانند «معاینه کردن»، کم‌بسامدترند.

قادری و همکاران (۱۳۹۸) با رویکردی توصیفی-تحلیلی، چندمعنایی فعل حسی «دیدن» را در زبان فارسی بررسی کرده‌اند. آن‌ها با استفاده از الگوی جسم‌انگاری آنتونانو (۱۹۹۹، ۲۰۰۲) و شبکه معنایی افعال حسی (افراشی و عسگری، ۱۳۹۶)، ۴۵۰۰ جمله از پایگاه دادگان فارسی را تحلیل کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که بسط معنایی این فعل براساس تجربه‌های حسی و تعامل آن با عناصر جمله شکل می‌گیرد و جسم‌انگاری نقش محوری در مفهوم‌سازی استعاری و بسط معنایی فعل «دیدن» دارد.

این یافته‌ها با دیدگاه‌های آنتونانو-ایباراته (۲۰۰۲)، اونز^۱ و ویلکینز^۲ (۲۰۰۰) و گوچش (۲۰۰۵) هم‌راستاست و فرض جهانی‌بودن بسط معنایی افعال حسی را به چالش می‌کشد. عظیمی و افراشی (۱۳۹۹) نیز چندمعنایی افعال حوزه شنیدن در زبان فارسی را از منظر درزمانی، پیکره‌ای و شناختی بررسی کرده و شبکه معنایی فعل «شنیدن» را در دو پیکره معاصر و تاریخی ترسیم نموده‌اند. در پیکره معاصر، فعل «شنیدن» دارای یازده معنا، «شنفتن» شش معنا، «گوش دادن» شش معنا، «گوش کردن» چهار معنا و «نیوشیدن» پنج معنا بوده است. همچنین، در پیکره تاریخی نیز برای «شنیدن» یازده معنا، «شنفتن» یک معنا، «گوش دادن» و «گوش کردن» و هرکدام دو معنا شناسایی شده و بر پایه بسامد این معانی، نمودار شبکه‌های معنایی این فعل در پیکره معاصر ترسیم گردیده است.

اسحاقی و روشن (۱۴۰۲) با رویکرد معناشناسی واژگانی شناختی به بررسی چندمعنایی فعل حسی «بوئیدن» در زبان فارسی پرداخته‌اند. در این پژوهش که با تکیه بر الگوی شعاعی لیکاف (۱۹۸۷) و براساس داده‌های استخراج‌شده از پیکره‌های زبانی فارسی و وبگاه گنجور انجام شده، در مجموع، ۲۰۲ جمله حاوی فعل «بوئیدن» گردآوری و معانی بسط‌یافته این فعل در قالب ۲۵ طبقه معنایی دسته‌بندی شده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که معانی مختلف این فعل برخاسته از تجارب جسمانی و اجتماعی انسان هستند و از طریق فرایندهای شناختی به مفاهیم انتزاعی گسترش یافته‌اند.

همان‌طور که ملاحظه شد، تا کنون، به‌جز افعال حسی «چشیدن» و «لمس کردن»، چندمعنایی سایر افعال حسی اصلی در زبان فارسی به‌طور جامع مطالعه و شبکه معنایی آن‌ها تعیین گردیده است. تحلیل شناختی و پیکره‌ای فعل «لمس کردن» توسط یکی از نگارندگان این سطور پایان پذیرفته و در آینده نزدیک برای چاپ ارسال خواهد شد. لذا در این نوشتار، برحسب ضرورت و برای تکمیل اطلاعات مربوط به چندمعنایی افعال حسی فارسی، تحلیل شناختی و پیکره‌ای فعل «چشیدن» ارائه می‌گردد، تا ضمن تعیین معانی اصلی وحاشیه‌ای آن، شبکه معنایی این فعل نیز به تصویر کشیده شود و شناخت دقیق‌تری از این افعال به‌عنوان بخشی از واژگان ذهنی^۳ فارسی‌زبانان حاصل شود.

۳. مبانی نظری پژوهش

در معناشناسی واژگانی شناختی، چندمعنایی به‌عنوان سازوکاری برای مقوله‌بندی معنایی در نظر گرفته می‌شود. بر این اساس، معانی مرتبط یک واژه در چارچوب یک مقوله معنایی، حول یک معنای مرکزی یا پیش‌نمونه سازمان می‌یابند. در این چارچوب، معانی مختلف با درجاتی از شباهت خانوادگی^۴ به معنای پیش‌نمونه، در ساختاری شعاعی یا شبکه‌مند گسترش می‌یابند (رُش^۵، ۱۹۷۳؛ لیکاف، ۱۹۸۷). از

¹ N. Evans

² D. Wilkins

³ mental lexicon

⁴ family resemblance

⁵ E. H. Rosch

نظر لیکاف (۱۹۸۷)، واحدهای واژگانی باید به عنوان مقوله‌هایی مفهومی در نظر گرفته شوند که بر پایه یک الگوی شناختی آرمانی شده^۱ یا پیش‌نمونه سازمان می‌یابند. بر اساس این دیدگاه، چندمعنایی از آن‌رو شکل می‌گیرد که واژه‌ها به جای یک مفهوم واحد، به شبکه‌ای از مفاهیم واژگانی مرتبط پیوند خورده‌اند؛ با این حال، معمولاً یک معنای مرکزی یا «شاخص» وجود دارد که سایر معانی حاشیه‌ای با آن در ارتباطند (اونز و گرین، ۲۰۰۶: ۱۶۹)، و این معنا همان معنای پیش‌نمونه‌ای است. لیکاف (۱۹۸۷)، همچنین، بر این باور است که استعاره مهم‌ترین عامل در بسط معنایی واژه‌هاست و با ایجاد شبکه‌ای از مفاهیم واژگانی مرتبط به شکل‌گیری چندمعنایی می‌انجامد.

در چارچوب معناشناسی واژگانی شناختی، تمایز اصلی بین چندمعنایی و هم‌نامی رابطه نظام‌مندی است که بین معانی واژه در چندمعنایی وجود دارد (لیکاف، ۱۹۸۷؛ جانسون ۱۹۸۷) و در هم‌نامی وجود ندارد. به عقیده ایبارته-آنتونانو (۱۹۹۹) نکته اصلی در مبحث چندمعنایی این نیست که با معانی متعدد سروکار داریم، بلکه واقعیت این است که این معانی به طور منظم و طبیعی به هم مرتبط باشند. در این چارچوب، یک واژه می‌تواند هم‌زمان در یک مقطع زمانی چندین معنا داشته باشد یا در طول زمان به معانی متعددی دست یابد. بسط معنایی یک واحد واژگانی ممکن است ناشی از کاربرد آن در بافت‌ها و حوزه‌های گوناگون و یا کاربردهای استعاری و مجازی باشد. این رویکرد نشان می‌دهد که معانی مرتبط یک واژه به طور نظام‌مند و سازمان‌یافته پیرامون یک معنا یا هسته مرکزی شکل می‌گیرند و هر معنا بسته به میزان ارتباط، جایگاه خود را در شبکه معنایی پیدا می‌کند.

کرافت^۲ و کروز^۳ (۲۰۰۴) چندمعنایی را ناظر بر وجود تنوعاتی در تعبیر یک واژه در کاربردهای گوناگون آن می‌دانند. از این رو، چندمعنایی را می‌توان به عنوان اجزای معنایی متفاوت و مجزای یک مفهوم بالقوه تام در نظر گرفت که در موقعیت‌های مختلف به کار می‌روند. فرایند تفکیک و جداسازی بخشی از بالقوه معنایی^۴ سبب به وجود آمدن مرزهای معنایی می‌شود و این مرزها نیز به نوبه خود استقلال معنایی را محدود می‌کنند.

بخش مهمی از تحلیل چندمعنایی، بسط معنایی افعال حسی است. این بسط حاصل یک فرایند تصادفی یا دل‌خواهی نیست، بلکه ریشه در مفهوم‌سازی و تجربه ما از جهان خارج دارد و به واسطه آن برانگیخته می‌شود (ایبارته-آنتونانو، ۲۰۰۸: ۲۹). بسط معنایی یک واژه می‌تواند از اصول جهانی باشد. نتیجه مهم تحلیل چندمعنایی افعال حسی در مطالعات زبانی و مردم‌شناسی حاکی از آن است که محرک و زیربنای بسط‌های معنایی را نمی‌توان به تنهایی براساس بدن‌مندی متعارف درک نمود، بلکه درک آن‌ها، علاوه بر بدن‌مندی انسان، با فرهنگی که او در آن زندگی می‌کند نیز ارتباط تنگاتنگ دارد؛ به گونه‌ای که فرهنگ نقش محوری و تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری و تفسیر این بسط‌های معنایی

¹ idealized cognitive model (ICM)

² W. Croft

³ D. A. Cruse

⁴ meaning potential

ایفا می‌کند (ایباراته-آنتونانو، ۲۰۰۸). علاوه بر این، فرایند تفکیک بخشی از بالقوه معنایی و تعیین مرزهای معنایی سبب می‌شود که معانی حاشیه‌ای حول معنای اصلی سازماندهی و تحلیل شوند و به این ترتیب ساختار نظام‌مند چندمعنایی شکل گیرد (کرافت و کروز، ۲۰۰۴).

از دیدگاه معناشناسی واژگانی شناختی، معانی مرتبط یک واژه حول یک معنای مرکزی یا پیش‌نمونه‌ای سازماندهی می‌شوند و با استفاده از نگاشت استعاری، معانی جدید و حاشیه‌ای گسترش می‌یابند. دو نگرش مطرح در معناشناسی واژگانی شناختی در خصوص چندمعنایی که چارچوب مطالعات چندمعنایی را تشکیل می‌دهند عبارتند از مقولات شعاعی لیکاف (۱۹۸۷) و زنجیره معنایی تیلور (۱۹۹۵). گرچه این نگرش‌ها از نوع مقوله‌بندی مفهومی‌اند، ولی تمایزی جزئی نیز بین آن‌ها وجود دارد. از نظر لیکاف (۱۹۸۷: ۸۴) مقولات بر پایه مدل شناختی آرمانی‌شده‌ای ساخته می‌شوند که از پیش در ذهن وجود دارد. معانی مختلف یک واژه مقوله‌هایی مفهومی هستند و هر واژه مجموعه‌ای از معانی متفاوت اما مرتبط را شامل می‌شود که لیکاف آن را براساس الگوی مقولات شعاعی توصیف و تبیین می‌کند. در این الگو، یک یا چند معنا از جایگاه کانونی‌تری برخوردارند و برای هر مقوله ساختار مدوری در نظر گرفته می‌شود که در آن معنای پیش‌نمونه‌ای در کانون قرار دارد و سایر معانی که هریک بنابه دلیلی با این مفهوم کانونی متفاوتند، بسته به میزان ارتباط، در فواصل گوناگون در پیرامون آن قرار گرفته‌اند. آنچه موجب می‌شود این معانی در چنین ساختار مقوله‌ای قرار بگیرند، همان شباهت خانوادگی است که تیلور (۱۹۹۵) نیز از آن یاد می‌کند. مقوله شعاعی مفهومی است که نشان می‌دهد معانی مختلف یک واژه به‌صورت نظام‌مند و انگیخته‌شده از یک معنای مرکزی منشعب می‌شوند، به‌گونه‌ای که این معانی در یک شبکه معنایی با رابطه استعاری یا مجازی سازمان می‌یابند (لیکاف، ۱۹۸۷؛ تایلر^۱ و اوزنر، ۲۰۰۳).

اما نگرش دیگری به چندمعنایی، الگوی تیلور است که بر رویکرد ویتگنشتاین نسبت به ساختار درونی مقولات - شباهت خانوادگی بین اعضای مقوله - استوار است. تیلور (۱۹۹۵: ۱۰۸) ساختار مقوله را بر شباهت خانوادگی‌ای استوار می‌داند که مبتنی بر زنجیره معنایی است (شکل ۱). بدین ترتیب، یک واژه می‌تواند معانی گوناگونی داشته باشد که، به‌عنوان مثال، معنای الف مبنای شکل‌گیری معنای ب واقع می‌شود و ب مبنای ج و الی آخر.

الف ← ب ← ج ← د ← ...

شکل ۱: زنجیره معنایی

درواقع، مفاهیم گوناگون از تجربیات جسمانی انسان سرچشمه می‌گیرند و سپس از طریق سازوکارهای تخیل، به‌ویژه استعاره‌های مفهومی، گسترش می‌یابند. این بدان معناست که اگر بتوانیم

¹ A. Tyler

حوزه تجربه که حوزه اصلی و مبداء را تشکیل می‌دهد، توصیف کنیم، خواهیم توانست بسط‌های معنایی را که در حوزه هدف متناظر رخ می‌دهد نیز تبیین کنیم. به بیان دیگر، امکان استفاده از افعال حسی برای بیان معانی فراتر از ادراکات و مفاهیم فیزیکی را باید در شیوه دریافت و تجربه‌های حسی انسان جست‌وجو کرد (ایبارته-آنتونانو، ۱۹۹۹).

به عقیده سویتسر (۱۹۹۰)، هنگامی که عبارات مرتبط با ادراک به صورت استعاری به کار می‌روند، نوعی هم‌بستگی و پیوند میان حالات مختلف ادراک و انواع تجربه‌های درونی برقرار می‌شود. با این حال، در تحلیل او از میان جنبه‌های شناختی‌ای که به صورت استعاری بیان می‌شوند، مفاهیمی چون خرد و آگاهی نقش محوری و مهم‌تری را ایفا می‌کنند. برای مثال، وی بینایی را منبع اولیه و اصلی دریافت اطلاعات و داده‌های عینی می‌داند. در مقابل، ایبارته-آنتونانو (۱۹۹۹) با بررسی افعال حسی، گستره قلمرو استعاری و پردازش ذهنی آن‌ها را بسیار وسیع‌تر از محدوده‌ای می‌داند که سویتسر مطرح کرده است. برای مثال، فعل حسی «چشیدن» که در اصل فعلی شنیداری است، در قلمرو استعاری نه تنها با مفاهیمی چون «اطاعت کردن» و «توجه کردن» مرتبط است، بلکه به طور استعاری به معانی «دانستن» و «درک کردن» نیز به کار می‌رود. همچنین، فعل «بوئیدن» یا «بوکردن» در پردازش ذهنی، افزون بر دلالت بر احساسات بویایی، مفاهیمی هم‌چون «بررسی کردن» و «گمان کردن» را نیز دربرمی‌گیرد. فعل «دیدن» نیز، علاوه بر معنای پیش‌نمونه‌ای «مشاهده کردن»، دارای معانی ثانویه‌ای هم‌چون «تصور کردن»، «درک کردن»، «مطالعه کردن»، «قضاوت کردن»، «مطمئن شدن» و «کشف کردن» است. در مورد فعل «چشیدن» نیز، ایبارته-آنتونانو (۱۹۹۹) سه معنای «تجربه کردن»، «احساس کردن» و «فهمیدن یا شناختن» را در حوزه استعاری مطرح کرده است.

به طور کلی، در معناشناسی واژگانی شناختی، رویکرد غالب به چندمعنایی صرفاً بر تعدد معانی مرتبط یک واژه تمرکز ندارد، بلکه این معانی می‌بایست به طور نظام‌مند و برانگیخته شده و از طریق نگاشت‌های استعاری و مجازی با یک‌دیگر در ارتباط باشند. به عبارت دیگر، معانی متعدد یک واژه نه به صورت مستقل، بلکه دارای هم‌پوشانی، وابستگی یا اشتراکاتی هستند که به طور نظام‌مند باهم ارتباط می‌یابند (ایبارته-آنتونانو، ۱۹۹۹). بنابراین، یک واحد واژگانی از چند معنای مرتبط به هم برخوردار است که آن‌ها را حول معنای اصلی سازماندهی می‌کند و این معانی می‌توانند طیفی از معانی بسیار مرتبط تا معنایی با ارتباط بسیار اندک را شامل شوند و براساس میزان ارتباط، می‌توان معانی مختلف یک واحد زبانی را به طور نظام‌مند پیرامون معنای اصلی آن سازماندهی و مقوله‌بندی نمود و به این ترتیب، تبیینی شناختی برای چندمعنایی ارائه داد.

۴. روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش حاضر توصیفی-تحلیلی است و داده‌های آن از پیکره‌های موجود در پایگاه ددگان زبان فارسی، وبگاه گنجور و منابعی چون فرهنگ بزرگ سخن (هشت‌جلدی، انوری: ۱۳۸۲)، فرهنگ معین (دوجلدی، معین: ۱۳۸۱)، لغت‌نامه دهخدا (شانزده جلدی، دهخدا: ۱۳۷۷)، وبگاه‌های معتبر و

روزنامه‌های فارسی و همچنین، شم زبانی نگارندگان جمع‌آوری شده و در چارچوب معناشناسی واژگانی شناختی و براساس الگوهای ایبارته-آنتونانو (۱۹۹۹) و سویتسر (۱۹۹۰) تجزیه و تحلیل شده‌اند. حجم نمونه شامل ۶۰۰ جمله می‌شود که حاوی معانی اصلی و بسط‌یافته فعل «چشیدن» بوده‌اند و به شیوه هدفمند استخراج شده‌اند. این جملات براساس معانی مختلف این فعل دسته‌بندی شدند و فهرستی از این معانی فراهم گردید و در نهایت، بسامد هر معنا در داده‌ها بررسی و ثبت شد و شبکه معنایی این فعل در نمودار ترسیم گردید.

۵. تجزیه و تحلیل داده‌ها

بررسی معانی فعل «چشیدن» و بسط استعاری آن در زبان فارسی

در این بخش، ابتدا معانی ذکرشده برای فعل «چشیدن» در منابع فوق‌الذکر بررسی می‌شوند و پس از آن، فهرستی از این معانی به‌همراه جملات شاهد مرتبط با آن‌ها ارائه خواهد شد. در فرهنگ بزرگ سخن (هشت‌جلدی، انوری: ۱۳۸۲) معانی متعددی ذیل مدخل فعل «چشیدن» ذکر شده است که عبارتند از: "زبان زدن به چیزی یا خوردن مقدار کمی از آن برای فهمیدن مزه آن، احساس کردن، درک کردن، آزمودن، تجربه کردن و خوردن". در فرهنگ معین (دوجلدی، معین: ۱۳۸۱) و لغت‌نامه دهخدا (جلد ۶، دهخدا: ۱۳۷۷) نیز، معانی چندی چون «کمی از چیز خوردنی را در دهان گذاشتن و مزه کردن، احساس کردن، دریافتن، لذت گرفتن و امتحان کردن» آمده است. وجود معانی مختلفی غیر از معنای اصلی فعل «چشیدن» در این فرهنگ‌ها، نگارندگان را بر آن داشت که به بررسی معانی اصلی و حاشیه‌ای فعل «چشیدن» بپردازند و معانی بسط‌یافته احتمالی دیگری از این فعل را در پیکره گسترده‌تری جستجو کنند. در نهایت، فهرستی متشکل از معانی اصلی و بسط‌یافته فعل «چشیدن» به‌دست آمد که در ادامه به‌همراه جملات شاهد ارائه می‌گردد.

۱) مزه مزه کردن / امتحان کردن طعم غذا

- دوباره آش را به هم زد و باز یک قاشق دیگر برداشت و چشید و خورد (دم‌بریده، اثر عزیز نسین)
- خاگینه‌ای که پخته بود چشید تا کم‌شیرین نباشد. (تلخون، اثر صمد بهرنگی)
- دست به خُرد کردن نان شد برای ترید کردن کردن میان قدحی که تا برادرها از آن نچشیدند، نتوانستند بفهمند که دوغ است. (پایگاه دادگان زبان فارسی)

۲) خوردن

- چون در خانه صالح نمکش را چشیده بودم عارم آمد که از خزان‌اش نقدینه‌ای بردارم. (پایگاه دادگان فارسی)
- حرامت بود نان آن کس چشید / که چون سفره ابرو به هم در کشید (سعدی)

- زانک بس خوش می خوری این خوش طعم/داد شه را میوه و شه چون چشید / تلخ بود ابرو
از آن درهم کشید ... (عطار)

۳) نوشیدن

- بهار می گذرد دادگسترا دریاب / که رفت موسم و حافظ هنوز می نچشید (حافظ)
 - نور خورشید زچشمان تو دیدن دارد / چای هل دار زدست تو چشیدن دارد (حسین مرادی، شاعر معاصر)
 - صد تنگ شکر چشیده هر دم/ پس کرده سؤال از چشیدن (عطار نیشابوری)
- در نمونه (۱)، فعل «چشیدن» در معنای اصلی خود که به طور مستقیم با حس چشایی انسان سروکار دارد، به کار رفته است؛ به گونه ای که تنها طعم و مزه غذا از طریق زبان، همراه با تکرار، تشخیص داده می شود و اطلاعات حاصل توسط مغز دریافت می گردد. در این کاربرد، عمل جویدن و بلعیدن به آن شکل که در مورد فعل «خوردن» مدنظر است، وجود ندارد. بنابراین، مشخصه های معنایی این فعل با معنای بسط یافته و استعاری «چشیدن» در نمونه (۲) که به معنای «خوردن» به کار رفته، متفاوت است. در نمونه (۳)، «چشیدن» در معنای بسط یافته نوشیدن به کار رفته است که برخلاف نمونه (۲)، طبق طبقه بندی معنایی روشن (۱۳۷۷)، در ساختار معنایی آن مؤلفه معنایی [جویدن] وجود ندارد، در حالی که مؤلفه [بلعیدن] حاضر است. در مثال «صد تنگ شکر...» از آن جا که تنگ ظرفی برای نگهداری مایعات است، معنای نوشیدن را می توان از فعل چشیدن استنباط نمود. بنابراین، با توجه به عناصر زبانی که در جمله با این فعل هم نشین می شوند و همچنین، نوع ماده خوردنی، معنای بسط یافته و جدیدی شکل می گیرند.

۴) تجربه کردن

- صمصام الدوله که به جای او حکومت شیراز را به دست گرفت و چنان که می دانی کاخ و مقام او را ضبط کرد، چندین بار ضرب شست مرا چشید. (ربعه، حسنقلی مستغان)
- هر تنی ناچار بچشد مرگ را و من آن را چشیدم. (کشف/لاسر، میبیدی)
- اگر کسی نگاه «کثیف ابزاری» به خانمها داشته باشد در هیچ رابطه ای عشق، مودت و احترام واقعی را نخواهد چشید.

در نمونه های (۴)، «چشیدن» در معنای تجربه کردن حوادث، رویدادها و عواطف به کار رفته است و ساختار معنایی آن، طبق نظر روشن (۱۳۷۷) فاقد مؤلفه های [تماس، جویدن، بلعیدن] است. در واقع، در این جملات «چشیدن» به طور استعاری به رویدادها، فرایندها و پدیده های انتزاعی ای بسط یافته است که فرد در زندگی خود و در ارتباط با دیگران با آن برخورد می کند.

(۵) درک کردن / متوجه شدن

- شیراز جادو دارد افسون می‌کند، سعدی و حافظ هردو این جاذبه را چشیده‌اند. (اولی مست، رسول پرویزی)
- در این نمونه، معنای بسط‌یافته «چشیدن» ناظر بر فعلی شناختی است و مانند نمونه‌های (۴) فاقد مؤلفه‌های معنایی [تماس، جویدن، بلعیدن] است اما طبقه معنایی «چشیدن» با آن‌ها متفاوت است؛ نمونه‌های (۴) ناظر بر افعال احساسی هستند.

(۶) حس / احساس کردن

- و در آن دوزخ که آب گندیده دودکنان بر تابه‌های تفته‌ی سنگ می‌سوخت؛ رطوبت دهانت را از هر یکان حرف، چشیدم. (پایگاه دادگان زبان فارسی)
- شاید‌ها را کنار بگذاریم و پیش از همه این شاید وحشت‌بار سرانگشتی را که در انگشتان خود داریم بفشریم و گرمای آن را بچشیم. (پایگاه دادگان زبان فارسی)

(۷) امتحان کردن / آزمودن چیزی

- یک بوسه از رخت ده، یک بوسه از لب / تا هر دو را چشیده بگویم کدام به (میرفندرسکی)
- در هریک از نمونه‌های (۶ و ۷) نیز از ویژگی درک، احساس و آزمودنی که فرد از طریق عمل چشیدن به آن دست می‌یابد، برای درک و احساس و آزمودن پدیده‌هایی انتزاعی استفاده شده است. در واقع، می‌توان گفت که ادراکات ذهنی انسان در این موارد، از طریق قیاس با ادراکات و تجربه‌های حسی که از فعل «چشیدن» به‌دست می‌آورد و سپس، بسط آن به تجربیاتی که از جهان پیرامون کسب می‌کند، حاصل می‌گردد.

(۸) متحمل شدن / تحمل کردن

- مرارت‌ها چشید آن شاه خوبان از بنی مروان / مگر آن تلخ‌کامی بهر زهر کین به تمرین شد (غروی اصفهانی)
- ز گیتی گر آباد گردی به گنج / ببايد چشیدن بفرجام رنج (شاهنامه، فردوسی)

(۹) دچار شدن

- کامجویان را ز ناکامی چشیدن چاره نیست / بر زمستان صبر باید طالب نوروز را (سعدی)

(۱۰) تحمیل کردن

- روزی بچشی جزای فعلت / رنجی که همی مرا چشانی (ناصرخسرو)
- در نمونه‌های (۸-۱۰)، وجود تجربیات ناخوشایندی همچون مرارت، رنج و ناکامی باعث می‌شود که معنای متحمل شدن و مانند آن در ذهن شکل بگیرد. این امر نیز به ویژگی‌های ذهنی انسان و تجربیاتی

برمی‌گردد که وی از محیط پیرامون خود کسب کرده است. در واقع، مرارت، رنج و ناکامی از جمله مواردی هستند که فرد به‌طور غیرارادی پذیرای آن است و گاهی به‌دلیل برخی شرایط ناچار به پذیرش و تحمل آن‌هاست و همین ویژگی‌ها باعث می‌شوند که معنای متحمل‌شدن و مانند آن از «چشیدن» به ذهن متبادر شود.

(۱۱) دیدن

- رخت‌ها را بکنیم، آب در یک قدمی است روشنی را بچشیم. (سهراب سپهری)
- داشت تسخیر هزاران ملک دل را در نظر/ چشم او را زهر ناکامی چشیدن زود بود (صائب تبریزی)

(۱۲) بوئیدن

- بر سر بالکن همدلی تکیه بزن، اندکی بمان عطری همجنس آرامش، همانند چای داغ قندپهلوی لبی تر کن. آنجاست زیبایی، زندگی یعنی چشیدن عطر سادگی‌ها. (علی‌اکبر فقیه‌پن، شاعر معاصر)

(۱۳) شنیدن

- آن بگفته دل از زبان سروش / وین چشیده تن از ولایت گوش (سنایی)
- آخر او را هم رسماً جزو اتباع دولت شاهنشاهی پذیرفتند و اجازه دادند بنشینند و معنی «دادگستری»، این معجونی که گوشش تا کنون نچشیده بود، را بداند. (نیمه راه بهشت، سعید نفیسی)

(۱۴) لمس کردن

- دین راهکار چشیدن گرمای محبت خدا است. (وبگاه شبستان^۱)
- در مثال‌های (۱۱-۱۴) روشنی و چشم با فعل حسی «دیدن»، عطر با فعل «بوئیدن»، گوش با فعل «شنیدن» و گرما، به‌عنوان یکی از تجربه‌های حسی که عمدتاً از طریق پوست و حس لامسه درک می‌شود، با فعل «لمس کردن» ارتباط دارند. وجود این عناصر، همراه با ویژگی‌های شناختی انسان و دانشی که او به‌صورت پیش‌زمینه در ذهن خود نسبت به این عناصر دارد، زمینه را برای بسط معنایی فراهم می‌سازد. بدین ترتیب، معنای فعل «چشیدن» از معنای اصلی خود (یعنی درک مزه به‌واسطه حس چشایی) فراتر رفته و به تجربه‌های حسی دیگر مانند دیدن، بوئیدن، شنیدن و لمس کردن نیز تعمیم می‌یابد. این فرایند منجر به شکل‌گیری معانی حاشیه‌ای جدید و متنوعی در ذهن می‌شود که بازتابی از تعامل حواس مختلف در تجربیات انسانی است.

^۱ <https://www.shabestan.news/>

(۱۵) به‌دست‌آوردن / دست‌یافتن

- خواندن یک صفحه از یک کتاب را می‌توان چندگونه تعبیر کرد؛ چیدن شاخه گلی از یک باغ، چشیدن اکسیر دانایی، لحظه‌ای همدلی با اهل دل، استشمام رایحه‌ای ناب، توصیه‌ی یک دوست برای دوستی با دوستی مهربان. (وبگاه / راسخون^۱)

(۱۶) بهره‌مندشدن / بهره‌بردن

- اکنون که روزی روشنایی دیده باشد و جان او روزی دولت چشیده باشد و از آن دولت به روز محنت افتاده باشد و از میان گلستان و سیستان و شکرستان بی‌نهایت در تاریکی خارستان گرفتار شده باشد (مجالس سبعة، مولانا)
- از درگه تو دور نگردد به تیغ سر / هر کو چشید چاشنی از عطای تو (فیض کاشانی)
- من که از رزقش چشیدم ذره‌ای / از وجود من برآمد نعره‌ای (عطار نیشابوری)

(۱۷) صاحب‌شدن

- نه هیچ‌کس از قالب دین مغز چشید / نه هیچ نظر به کُنه آن مغز رسید (عطار نیشابوری)

(۱۸) نتیجه / سزای کاری را دیدن

- و نوشتگین ولوالجی اگر بد کرد، خود بچشید. (تاریخ بیهقی، جلد هشتم)
- آن روز که برسد بدیشان از بالای ایشان و از زیر پایهاشان و می‌گوییم بچشید آنچه بودید و کردید (پایگاه دادگان زبان فارسی)

(۱۹) لذت‌بردن

- تو در این زمان فقط باید محو نقاشیات شوی و نتیجه‌گیری را تا انتهای کارَت به تعویق بیندازی. در این صورت است که طعم نقاشی کشیدن را خواهی چشید. (وبگاه روزنه^۲)
- چشید ذوق وصالش چو دل نهان گردید / ببرد لذت مستی ز سرخمار گذاشت. (فیض کاشانی)

(۲۰) کامروا / کامیاب‌شدن

- چون می‌چشی ز لعل لب یار ناله چیست / بگذار تا کند گله‌ای زار آگهی (مولانا)
- یا سر ما در این راه، خاکِ راهِ یارخواهدشد یا سرانجام لب بر لب یارخواهیم رساند واز شرابِ لعلش خواهیم چشید. (گنجور، تفسیر غزل ۲۸۱ حافظ)

^۱ <https://rasekhoon.net/news/show/656112>

^۲ <https://roozaneh.net/>

(۲۱) پی بردن به وجود کسی / چیزی

- و مشق مهیا شدند برای من بوده است و بس، من از چشیدن طعم آنان که پیش از من آمده‌اند در حافظه‌ی دهانت، غمگین نمی‌شوم (وبگاه/کولا/یا)^۱
- مزه دهن کسی را چشیدن (ضرب‌المثل)

(۲۲) کشف کردن (حقیقتی ازلی یا ادراک شهودی)

- موسی در آن حقایق مکاشفات، از خم‌خانه لطف، شراب محبت را چشید (کشف‌الاسرار، ج ۳: ۷۳۲)
- چو سعدی کسی ذوق خلوت چشید/ که از هر که عالم زبان درکشید (بوستان سعدی)

(۲۳) بوسیدن

- نازت ای دلبر خوش‌چهره، کشیدن دارد / جرعه‌جرعه لب لعل تو چشیدن دارد (کاتب زنجانی)

(۲۴) با کمال میل پذیرا بودن

- جای هربیت غزل جام غسل را عشق است / هر چه از خیر سر توست چشیدن دارد (حمید محمدی سوچلمایی، شاعر معاصر)

(۲۵) تن در دادن به چیزی

- سام گفت یا روح‌الله هرچند بزیم آخر جان‌کندن ببايد چشیدن (پایگاه دادگان زبان فارسی)

(۲۶) نمک‌گیر کردن

- کسی که آن همه در شیرینی پختن و تهیه دیدن خوراک‌های چرب و شیرین چندین سال وی را چشیده‌خور کرده بود، اینک دیگر از میان رفته بود. (پایگاه دادگان زبان فارسی)

(۲۷) در دل پروراندن

- کوه شیراز عشق مهتاب را می‌چشید همانگونه که زن شیراز از عشق استقبال می‌کند. (پایگاه دادگان زبان فارسی)

(۲۸) مرتکب شدن

- این گناه عظیم را در بیهوشی باید چشید چون خرد خام، زنجیر پای‌گیر من بود. (لولی مست، رسول پرویزی)

^۱ <https://echolalia.ir/>

(۲۹) رنگ و بوی چیزی به خود دیدن

- یک آفتابهٔ حلبی نو که همان روز گل آقا آن را از حلبی‌ساز گوشهٔ صحن خریده بود و هنوز مزهٔ آب نچشیده بود، رو لبه آن ایستاده بود. (پایگاه دادگان زبان فارسی)

(۳۰) گرفتن / برچیدن

- کی باشد التفات به صید کبوترم / چو طعمه چشیدم ز دست شاه / من نظم در چرا نکنم از که کمترم؟ (حافظ)

(۳۱) تورق کردن / سرسری خواندن

- کتاب را می‌چشید یا می‌بلعید؟ ... بیکن جمله زیبایی در این باره دارد: «برخی کتب را باید چشید، بعضی دیگر را باید بلعید و خیلی را هم باید جوید و هضم کرد.» (وبگاه طاقچه^۱)

(۳۲) برداشت کردن (محصول)

- خار مدرو تا نگردد دست و انگشتان فگار / از نهال و تخم تتری کی شکر خواهی چشید؟ (ناصر خسرو)

در این مورد، با توجه به تجربیاتی که به مرور زمان از فرایند کاشت، داشت و برداشت نهال و بذر گیاهان برای انسان حاصل می‌شود، معنای برداشت محصول از فعل «چشیدن» به ذهن متبادر شود؛ در واقع، با توجه به بافت، بین فرایند برداشت محصول و معنای این فعل انطباقی در ذهن ایجاد می‌شود. با توجه به ویژگی‌های ذهنی و شناختی انسان، پس از این انطباق، این بسط معنایی رخ می‌دهد و معنای «برداشت کردن» در ذهن شکل می‌گیرد.

(۳۳) پیشه کردن / درپیش گرفتن

- کام کسی که شهد قناعت چشیده است / باشد ز ناز شکر بنگاله بی‌نیاز (صائب تبریزی)

(۳۴) آموختن / فراگرفتن

- ز هر کشوری بر گرفتند راه / برفتند پویان به نزدیک شاه / ز دانش چشیدند هر شور و تلخ / بودند با کام چندی به بلخ (شاهنامه، فردوسی)

- به شاگردیش صف کشیدی همه / می صرف حکمت چشیدی همه (هفت/ورنگ، جامی)

در دو نمونه (۳۳) و (۳۴) نیز این معانی نه به‌طور مستقیم، بلکه از رهگذر شباهت مفهومی حاصل می‌گردند و فعل «چشیدن» بر مبنای این شباهت به معنای بسط‌یافتهٔ «پیشه کردن» و «آموختن» دست یافته است. در نمونه (۳۳)، چشیدن مستقیماً به معنای پیشه کردن نیست، بلکه قناعت به شهد تشبیه شده است و چشیدن به این شباهت مرتبط است. لذا از آنجاکه «قناعت» غالباً با فعل «پیشه کردن» یا

^۱ <https://taaghche.com>

«درپیش گرفتن» همراه است، همین معنا از فعل «چشیدن» در این بیت به ذهن متبادر می‌شود. همین مورد برای معنای «آموختن / فراگرفتن» در نمونه (۳۴) نیز صدق می‌کند؛ زیرا دانش و حکمت، به ترتیب، به ماده خوردنی و می تشبیه شده‌اند و «چشیدن» به این شباهت مرتبط است، لذا معنای ثانویه آموختن و فراگرفتن از این فعل به ذهن متبادر می‌شود.

(۳۵) سرکشیدن

- باید که در چشیدن آن جام زهرناک / شیرینی شهادت ما در زبان شود (سعدی)
در این نمونه، علاقه ظرف و مظلوف وجود دارد؛ ذکر ظرف و اراده مظلوف، لذا معنای «سرکشیدن» به‌طور غیرمستقیم و به‌شکل مجازی شکل می‌گیرد.

(۳۶) به مذاق خوش آمدن

- روزی چنان که عادت ایشان بود برای متغیر شدند و تغییر پادشاهی او کردند و دیگری را بر جای او بنشانند. مرد که لذت سروری و پادشاهی چشیده بود و بر جهانیان دست حکم و مهتری یافته بود از غصه آن محنت ضرورت در گوشه نشست و می‌گفت: «لبست من البردین ثوب المحارب». (مرزبان‌نامه، سعدالدین وراوینی)

(۳۷) آشناکردن با طعم‌های جدید

- هدف اصلی از دادن غذای کمکی بعد از شش ماهگی تا پایان ۷ ماهگی، چشاندن غذا به نوزاد است تا شیرخوار با طعم و قوام غذا و سپس خوردن غذا به وسیله قاشق آشنا شود (وبگاه مهرپرور^۱)

معانی آرایه‌شده در نمونه‌های (۱-۳۷) حاصل بررسی و تحلیل فعل «چشیدن» در ۶۰۰ جمله و شعر مختلف است. بررسی این فعل در بافت‌های مختلف نشان داد که «چشیدن»، علاوه بر معانی ذکر شده در فرهنگ لغات، در معانی متعدد دیگری نیز به‌کار رفته است. این امر، به‌ویژه در اشعار و متون ادبی که از آرایه‌های ادبی استعاره و مجاز بهره برده‌اند، بیشتر مشهود است.

علاوه بر نمونه‌های فوق، در پاره‌ای از بافت‌ها، نمونه‌هایی نظیر «چو شاهین بازماند از پریدن / ز گنجشک‌ش لگد باید چشیدن» و «شک نیست که نشتری چشیده‌ست / جنگی که فغانش زار باشد» یافت شد که در آن‌ها فعل «چشیدن» در معنای «خوردن»، (اما نه در معنای اصلی فعل «خوردن») به‌کار رفته بود. در جدول (۱)، که تفکیک معانی فعل «چشیدن» را نشان می‌دهد، به‌جز ردیف (۱) که حاوی معنای اصلی و پیش‌نمونه‌ای آن است، سایر معانی حاشیه‌ای هستند.

^۱ <https://mehrparvar.com/baby-food-supplement/>

جدول ۱. تفکیک معانی فعل «چشیدن»

ردیف	عنوان فعل	معنا
۱	چشیدن	مزه کردن (معنای پیش‌نمونه‌ای)
۲	خوردن	خوردن، نوشیدن، بلعیدن
۳	درک کردن	درک کردن، متوجه شدن، فهمیدن
۴	حس کردن	حس کردن، احساس کردن
۵	تجربه کردن	تجربه کردن
۶	آزمودن	آزمودن، امتحان کردن، بررسی کردن
۷	متحمل شدن	متحمل شدن، تحمل کردن، دچار شدن
۸	تحمیل کردن	تحمیل کردن
۹	نتیجه دیدن	نتیجه چیزی را دیدن، سزای کاری را دیدن
۱۰	لذت بردن	لذت بردن، کامرواشدن، کامیاب شدن، به مذاق خوش آمدن
۱۱	به دست آوردن	به دست آوردن، دست یافتن، بهره‌مند شدن، بهره بردن
۱۲	سرکشیدن	سرکشیدن
۱۳	صاحب شدن	صاحب چیزی شدن
۱۴	تورق کردن	تورق کردن / سرسری خواندن
۱۵	شنیدن	شنیدن
۱۶	بوئیدن	بوئیدن
۱۷	دیدن	دیدن
۱۸	لمس کردن	لمس کردن
۱۹	بوسیدن	بوسیدن
۲۰	پی بردن	کشف کردن، پی بردن به وجود کسی / چیزی، دریافتن
۲۱	پذیرا بودن	با آغوش باز پذیرفتن
۲۲	تن درد دادن	تن درد دادن
۲۳	نمک گیر کردن	نمک گیر کردن
۲۴	دردل پروراندن	دردل پروراندن، دردل داشتن
۲۵	مرتکب شدن	مرتکب شدن
۲۶	رنگ و بوی چیزی به خود دیدن	رنگ و بوی چیزی به خود دیدن
۲۷	گرفتن	گرفتن، برچیدن
۲۸	آموختن	آموختن، فرا گرفتن
۲۹	پیشه کردن	پیشه کردن، درپیش گرفتن
۳۰	برداشت کردن	برداشت کردن محصول
۳۱	آشنا کردن	آشنا کردن (با طعم‌های جدید)

نمودار (۱) بسامد وقوع و تعداد معانی مختلف فعل «چشیدن» را نشان می‌دهد و اعداد روی میله‌ها نمایان‌گر فراوانی هر معنا هستند و نمودار (۲) شبکه‌ی معنایی این فعل را به تصویر می‌کشد.

[illegible]

گرفتن

- تورق کردن
- آشنا کردن (یا طعم چشیدن)
- پرداخت کردن

سرسری خواندین

نخستین دیدن

۶. بحث و نتیجه گیری

بررسی چندمعنایی فعل حسی «چشیدن» در زبان فارسی، در چارچوب معناشناسی واژگانی شناختی و با بهره‌گیری از الگوهای ایبارته-آنتوانو (۱۹۹۹) و سویتسر (۱۹۹۰) نشان داد که این فعل از شبکه‌ی گسترده و پیچیده‌ای از معانی برخوردار است که تنها به حوزه‌ی حس چشایی محدود نشده، بلکه به حوزه‌های شناختی، عاطفی، ادراکی و حتی حواس دیگری نظیر بینایی، بویایی و شنوایی نیز گسترش یافته است؛ این شبکه بخشی از واژگان ذهنی فارسی‌زبانان را بازنمود می‌کند. یافته‌های حاصل از تحلیل ۶۰۰ نمونه‌ی زبانی نشان داد که فعل «چشیدن» در ۳۷ معنا به کار رفته است که در ۳۱ طبقه‌ی معنایی شامل معانی اصلی و حاشیه‌ای قرار گرفته‌اند و این خود نشان‌دهنده‌ی ظرفیت بالای این فعل برای بسط معنایی است.

تحلیل فعل «چشیدن» و بررسی معانی گوناگون آن در بافت‌ها و متون مختلف نثر و شعر قدیم و جدید در پیکره‌های فارسی، مفاهیم متنوع‌تری را از آن‌چه در فرهنگ‌های لغت مورد مطالعه بدان‌ها اشاره شده بود بر ما آشکار ساخت. ابرارته – آنتونانو (۱۹۹۹) دو معنای «تجربه کردن» و «احساس کردن»

را برای آن در زبان‌های انگلیسی و باسک ارائه نموده و در زبان اسپانیایی نیز، علاوه بر این دو، معانی «فهمیدن» و «شناختن» را نیز مطرح کرده است، درحالی‌که در زبان فارسی، «چشیدن» نه تنها دارای معانی بسط‌یافته مربوط به حواس دیگر، شامل دیدن، شنیدن و بوئیدن است، بلکه طیفی از مفاهیم دیگر را نیز دربرمی‌گیرد. بنابراین، یافته‌های پژوهش حاضر، هم‌سو با یافته‌های او نشان می‌دهد گرچه انسان‌ها از طریق حواس خود به کشف و درک جهان پیرامون و دریافت اطلاعات گوناگون می‌پردازند، اما نداشت بین حواس و حوزه‌های مفهومی و نیز گستره بسط معنایی افعال حسی از فرهنگی به فرهنگ دیگر متفاوت است. به نظر می‌رسد ادبیات غنی فارسی و به‌کارگیری آرایه‌ها و مصنوعات ادبی در آثار شاعران و نویسندگان در بسط معنایی این فعل بی‌تأثیر نبوده و نقش این آرایه‌ها، به‌ویژه استعاره، بیش از همه موجب بسط معنایی این فعل گردیده باشد. بنابراین، می‌توان گفت که چندمعنایی بر پایهٔ ادب و فرهنگ یک جامعهٔ زبانی و بر اثر تعامل سایر عناصر زبانی با عنصر زبانی چندمعنا شکل می‌گیرد و پدیده‌ای زبان-ویژه است.

آن دسته از معانی حاشیه‌ای «چشیدن» که به معنای پیش‌نمونه‌ای آن نزدیک‌تر بودند از بسامد بالاتری برخوردار بودند و هرچه این معانی از این معنا دورتر می‌شدند از بسامد آن‌ها کاسته می‌شد، به‌طوری‌که افعالی که با حس چشایی انسان سروکار داشتند با ۱۵۴ مورد برای فعل «چشیدن» و ۱۱۲ مورد برای «خوردن/ نوشیدن» بیش‌ترین بسامد را به خود اختصاص دادند و پس از آن افعالی مانند تجربه‌کردن، درک‌کردن و حس کردن، از بیش‌ترین بسامد برخوردار بودند. دلیل بسامد بالای این افعال را می‌توان به تجربه، درک و احساسی نسبت داد که انسان از خوردن خوردنی‌ها و نوشیدنی‌ها بدان دست می‌یابد؛ در واقع، تجربیات ناشی از حس چشیدن، با توجه به ویژگی‌های شناختی انسان، به تجربه، درک و دریافتی که او از طریق ارتباط با پدیده‌های جهان پیرامون خود به آن دست می‌یابد، بسط یافته است. در اکثر معانی حاشیه‌ای و حتی دورترین آن‌ها نسبت به معنای پیش‌نمونه‌ای نیز تا حدودی ویژگی تجربه‌کردن و آزمودنی که به‌واسطهٔ چشیدن حاصل می‌شود مشهود است و این امر بیان‌گر آن است که چندمعنایی در این فعل نظام‌مند و مبتنی بر شباهت‌های معنایی بین معانی مختلف آن است، هرچند نقش بافت و عناصر موجود در جملات و داده‌های بررسی‌شده را نیز نمی‌توان نادیده انگاشت.

یکی از یافته‌های کلیدی و شاخص پژوهش حاضر، در مقایسه با پژوهش‌های پیکره‌ای مشابه پیشین بر روی دیگر افعال حسی زبان فارسی، گستردگی معنایی چشم‌گیر و تنوع شناختی فعل «چشیدن» با ۳۱ طبقهٔ معنایی نسبت به «شنیدن» با هفت طبقهٔ معنایی (افراشی و صامت جوکندان، ۱۳۹۳)، «دیدن» با شانزده طبقهٔ معنایی (افراشی و عسگری، ۱۳۹۶؛ قادری، یوسفی‌راد، افراشی و روشن، ۱۳۹۸) و «بوئیدن» با ۲۵ طبقهٔ معنایی (اسحاقی و روشن، ۱۴۰۲) است. فعل «چشیدن» از یک‌سو در حوزهٔ استعاری به‌معنای کام‌یابی، ادراک و تجربهٔ ذهنی گسترش یافته است و از سوی دیگر، در متون ادبی به‌واسطهٔ کاربردهای بلاغی، معانی خاص و کم‌بسامدتری چون «نمک‌گیرشدن»،

«دردل‌پروراندن» و «برداشت‌کردن محصول» نیز از آن استنباط می‌شود. این سطح از بسط معنایی نشان می‌دهد که «چشیدن»، برخلاف ظاهر فیزیکی و حسی‌اش، نقشی اساسی در بازنمایی تجربیات ذهنی، احساسی و اجتماعی برای فارسی‌زبانان ایفا می‌کند و در عین حال، آن را به پرمعناترین و پویاترین فعل حسی در نظام واژگانی زبان فارسی تبدیل کرده است که از شبکه معنایی گسترده‌تری برخوردار است و نقش پررنگ‌تری در بازنمایی مفاهیم انتزاعی و شناختی ایفا می‌کند. هم‌چنین، برخلاف یافته‌های پژوهش‌های موردبحث که نشان داده‌اند «دیدن»، «شنیدن» و «بوئیدن» معمولاً فقط به یک یا درنهایت دو حوزه حسی دیگر بسط یافته‌اند، یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که «چشیدن» تنها فعلی است که به تمامی حوزه‌های حسی دیگر، از جمله حس لامسه، راه یافته است. این گسترش چندوجهی، فعل «چشیدن» را از نظر وسعت دامنه معنایی در میان افعال حسی زبان فارسی متمایز و منحصر به فرد ساخته و نشان‌دهنده حس‌آمیزی^۱ گسترده‌تر آن در مقایسه با سایر افعال حسی این زبان است.

نکته‌ی قابل‌توجه دیگر در یافته‌ها، نقش مهم بافت زبانی و عناصر هم‌نشین در معناپردازی فعل «چشیدن» است. بسیاری از معانی غیرحسی این فعل تنها در ارتباط با برخی واژه‌های خاص (مانند «قناعت»، «جام»، «گناه») و سایر عناصر بافتی قابل‌درک هستند و بدون چنین بافت‌هایی، استنباط معنای استعاره‌ی ممکن نیست. این امر بر اهمیت تعامل نظام‌های شناختی، عناصر زبانی و بافتی در شکل‌گیری و گسترش چندمعنایی تأکید دارد. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که چندمعنایی در زبان نه امری تصادفی یا صرفاً زبانی، بلکه پدیده‌ای شناختی، فرهنگ‌محور و وابسته به تعامل پیچیده زبان، تجربه و گفتمان است؛ پدیده‌ای که در زبان فارسی و به‌ویژه در متون ادبی و عرفانی، نمود برجسته‌تری یافته و افعالی چون «چشیدن» را به ابزارهایی برای انتقال مفاهیم ذهنی، احساسی و اجتماعی بدل کرده است. این ویژگی، ضرورت مطالعات تطبیقی و بین‌زبانی را برای درک بهتر ابعاد شناختی و فرهنگی چندمعنایی برجسته می‌سازد.

در پایان، با توجه به این نکته که تحلیل شناختی و پیکره‌ای فعل «لمس‌کردن» نیز توسط یکی از نگارندگان این سطور به پایان رسیده است، پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی، مقایسه‌ای نظام‌مند میان چندمعنایی افعال حسی پنج‌گانه موردبحث در زبان فارسی و زبان‌های هم‌خانواده و غیرهم‌خانواده دیگر انجام گیرد تا شباهت‌ها و تفاوت‌ها، معانی حاشیه‌ای و شبکه معنایی این افعال مشخص شود. بهره‌گیری از تحلیل‌های پیکره‌بنیاد در کنار آزمون‌های روان‌زبان‌شناختی نیز می‌تواند زمینه پژوهشی دیگری برای بررسی نقش بسامد، سادگی پردازش و قابلیت درک معانی افعال حسی فراهم آورد. علاوه بر این، استفاده از ابزارهای پردازش زبان طبیعی برای ترسیم خودکار شبکه‌های معنایی افعال حسی امکان دست‌یابی به الگویی داده‌محور و دقیق‌تر را فراهم خواهد کرد.

^۱synesthesia

منابع فارسی

اسحاقی، الهه، روشن، بلقیس (۱۴۰۲). کنکاش شناختی و پیکره‌ای چندمعنایی فعل حسی «بوییدن» در زبان فارسی. *زبان‌شناخت*، ۱۴ (۲)، ۲۶-۳.

<https://doi.org/10.30465/ls.2023.43921.2099>

افراشی، آریتا، صامت جوکندان، سیدسجاد (۱۳۹۳). چندمعنایی نظام‌مند با رویکردی شناختی: تحلیل چندمعنایی فعل حسی «شنیدن» در زبان فارسی. *ادب‌پژوهی*، ۳۰، ۵۹-۲۹.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17358027.1393.8.30.2.6>

افراشی، آریتا، عسگری، ساناز (۱۳۹۶). چندمعنایی فعل حسی «دیدن» در زبان فارسی: پژوهشی شناختی و پیکره‌ای. *پژوهش‌های زبان‌شناسی تطبیقی*، ۷ (۱۴)، ۷۳-۶۱.

<https://doi.org/10.22084/rjhl.2017.10596.1606>

انوری، حسن (۱۳۸۱). *فرهنگ بزرگ سخن* (هشت‌جلدی). تهران: سخن.

دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). *لغت‌نامه دهخدا* (۱۶جلدی). زیر نظر محمد معین و جعفر شهیدی. تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

روشن، بلقیس (۱۳۷۷). *معناشناسی واژگانی: طبقه‌بندی افعال فارسی*. رساله دکتری زبان‌شناسی همگانی. تهران: دانشگاه تهران.

عظیمی، آیدا، افراشی، آریتا (۱۳۹۹). چندمعنایی افعال حوزه شنیدن در زبان فارسی: بررسی در زمانی، پیکره‌ای و شناختی. *زبان‌شناخت*، ۱۱ (۲)، ۱۵۷-۱۳۳.

<https://doi.org/10.30465/ls.2021.6276>

فیاضی، مریم‌سادات (۱۳۸۸). *بررسی و تحلیل پدیده‌ی چندمعنایی در زبان فارسی از منظر معناشناسی شناختی*. رساله دکتری زبان‌شناسی همگانی. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.

قادر، مهدی، یوسفی‌راد، فاطمه، افراشی، آریتا، روشن، بلقیس (۱۳۹۸). چندمعنایی نظام‌مند در رویکرد شناختی: تحلیل چندمعنایی فعل حس دیدن در زبان فارسی. *مطالعات زبان و گویش‌های غرب ایران*، ۷ (۲۷)، ۹۱-۷۳.

<https://doi.org/10.22126/jlw.2019.1305>

معین، محمد (۱۳۸۱). *فرهنگ معین* (دوجلدی). تهران: ادنا: کتاب راه نو.

<http://pldb.ihcs.ac.ir> پایگاه دادگان زبان فارسی.

<https://echolalia.ir> وبگاه/کولالیا.

<https://rasekhoon.net/news/show/656112> وبگاه راسخون.

<https://roozaneh.net> وبگاه روزنه.

<https://www.shabestan.news/> وبگاه شبستان.

<https://taaghche.com> وبگاه طاقچه.

<https://ganjoor.net> وبگاه گنجور.

References

- Afrashi, A., & Asgari, S. (2018). Polysemy of the perception verb “didan” (to see) in Persian: A cognitive and corpus-based study. *Comparative Linguistic Research*, 7(14), 61-73. [In Persian]
<https://doi.org/10.22084/rjhl.2017.10596.1606>
- Afrashi, A., & Samet Jokandan, S. S. (2014). Systematic polysemy from a cognitive approach: The analysis of the polysemy of the sensory verb “shenidan” (to hear) in Persian. *Journal of Adab Pazhouhi*, 30, 29–59. [In Persian]
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17358027.1393.8.30.2.6>
- Anvari, H. (2002). *Farhang-e Bozorg-e Sokhan* [Sokhan comprehensive dictionary], (8 Vols.). Tehran: Sokhan Publishing. [In Persian]
- Azimi, A., & Afrashi, A. (2020). Polysemy of hearing-related verbs in Persian: A diachronic, corpus-based, and cognitive study. *Language Studies*, 11(2), 133–157. [In Persian]
<https://doi.org/10.30465/ls.2021.6276>
- Croft, W., & Cruse, D. A. (2004). *Cognitive linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dehkhoda, A. A. (1998). *Loghatnameh-ye Dehkhoda* [Dehkhoda dictionary], 16 Vols., Under the supervision of M. Mo’in & J. Shahidi. Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]
- Eshaqi, E., & Rovshan, B. (2023). Cognitive and corpus-based exploration of the polysemy of sensory verb “boo’idan” (smell) in the Persian language. *Language Studies*, 14(2), 3–26. [In Persian].
<https://doi.org/10.30465/ls.2023.43921.2099>
- Evans, N., & Wilkins, D. (2000). In the mind's ear: The semantic extensions of perception verbs in Australian. *Language* (76), 546-592. <https://doi.org/10.2307/417135>
- Evans, V., & Green, M. (2006). *Cognitive linguistics: An introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Fayyazi, M. S. (2009). *A Cognitive semantic analysis of polysemy in Persian*. PhD Dissertation of General Linguistics. Tehran: Tarbiat Modares University. [In Persian]
- Ghaderi, M., Yousefi Rad, F., Afrashi, A., & Rovshan, B. (2019). Systematic polysemy in cognitive approach: Studying the polysemy of “didan” (to see) in Persain. *Research in Western Iranian Languages and Dialects*, 7(4), 73-91. [In Persian]

- <https://doi.org/10.22126/jlw.2019.1305>
- Gries, S. (2015). Polysemy. In E. Dabrowska & D. Divjak (Eds.), *Handbook of cognitive linguistics*. Berlin, München, Boston: De Gruyter Mouton. (pp. 472-490).
- Ibarretxe-Antuñano, I. (1999). *Polysemy and metaphor in perception verbs: A cross-linguistic study*. PhD Dissertation of Linguistics. Edinburgh: University of Edinburgh.
- Ibarretxe-Antuñano, I. (2002). Mind-as-body as a crosslinguistic conceptual metaphor. *Miscelánea: A Journal of English and American Studies*, 25, 93-119. https://doi.org/10.26754/ojs_misc/mj.200210526
- Ibarretxe-Antuñano, I. (2008). Vision metaphors for the intellect: Are they really crosslinguistic? *Journal of the Spanish Association of Anglo-American Studies*, 30, 15–33.
- Ibrahim, B. U., & Almajir, T. S. (2022). A study of polysemy and metaphor of Hausa perception verbs of vision: A cognitive linguistics approach. *Linguistic Forum – A Journal of Linguistics*, 4(3), 54–61. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14796048>
- Jansegers, M., Vanderschueren, C., & Enghels, R. (2015). The polysemy of the Spanish verb *sentir*: A behavioral profile analysis. *Cognitive Linguistics*, 26(3), 381-421. <https://doi.org/10.1515/cog-2014-0055>
- Johnson, M. (1987). *The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination, and reason*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (1987). *Women, fire and dangerous things: What categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kövecses, Z. (2005). *Metaphor in culture: Universality and variation*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511614408>
- Martínez, I. B., Carrión, D. A., & Manzanares, J. V. (2024). A multimodal approach to polysemy: The senses of touch. *Language and Cognition*, 16(4), 1697–1717. <https://doi.org/10.1017/langcog.2024.23>
- Mehrparvar. <https://mehrparvar.com/baby-food-supplement>
- Mo'in, M. (2002). *Farhang-e Mo'in* [Mo'in dictionary] (2 Vols.). Tehran: Adena – Ketab-e Rahe No. [In Persian]

- Moiseeva, S. A. (2013). Polysemy development tendencies of perception verbs (On the material of Western-Romantic languages). *Worlds Applied Science Journal*, 26(2), 1239-1244.
<https://doi.org/10.5829/idosi.wasj.2013.26.09.13561>
 Persian language database: <http://pldb.iics.ac.ir>
- Proos, M. (2020). Feeling your neighbour: An experimental approach to the polysemy of tundra 'to feel' in Estonian. *Language and Cognition*, 12(2), 282–309. <https://doi.org/10.1017/langcog.2019.44>
- Rasekhoon. <https://rasekhoon.net/news/show/656112>
- Roozaneh. <https://roozaneh.net>
- Rosch, E. H. (1973). Natural categories. *Cognitive Psychology*, 4(3), 328–350.
- Rovshan, B. (1998). *Lexical semantics: Classification of Persian verbs*. PhD Dissertation of General Linguistics. Tehran: Tehran University. Shabestan. <https://www.shabestan.news/>
- San Roque, L.; Kendrick, K.; Norcliffe, E. & Majid, A. (2018). Universal meaning extensions of perception verbs are grounded in interaction. *Cognitive Linguistics*, 29(3), 371-406. DOI: <https://doi.org/10.1515/cog-2017-0034>
- Sweetser, E. (1990). *From etymology to pragmatics: Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge: Cambridge University Press. Taaghche. <https://taaghche.com>
- Taylor, J. R. (1995). *Linguistic categorization: Prototypes in linguistic theory* (2nd ed.). Oxford: Clarendon.
- Tyler, A., & Evans, V. (2003). *The semantics of English prepositions: Spatial scenes, embodied meaning, and cognition*. Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- Vanhove, M. (2008). Semantic associations between sensory modalities, prehension and mental perceptions: A crosslinguistic perspective. In M. Vanhove (Ed.), *From polysemy to semantic change: Towards a typology of lexical semantic associations*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. (pp. 341–370).
<https://doi.org/10.1075/slcs.106.17van>